

BIJEG STJEPANA RADIĆA U INOZEMSTVO PRED HAPŠENJE 1923. GODINE

U životopisu političara i predsjednika Hrvatske seljačke stranke (HSS-a) Stjepana Radića redovito se spominje njegov bijeg iz Zagreba preko Đelekovca u Mađarsku i dalje u Beč, Pariz, London i Moskvu. U poznatoj mi literaturi, bez detaljnih podataka, nalazim da je pobjegao u Mađarsku preko Đelekovca uz pomoć Pavleka Miškine. Upravo iz toga razloga, doznajući detaljnije podatke o tom bijegu objavljujemo ovaj dodatak za životopis velikog čovjeka i vođe hrvatskog naroda. Prema svjedočenju mog prijatelja Franje Dombaja iz Drnja, odlučismo objaviti neke detalje o tom bijegu.

U zagrebačkim novinama "Večer" od 18. srpnja 1923. g. nalazim vijest kako je beogradska vlada odlučila uhapsiti Radića, potom da je beogradska tiskovina "Vreme" od 19. srpnja 1923. g. ponovila tu vijest i koja javlja da Stjepan Radić više nije u Zagrebu. Povijesna vrela navode da je Radić pobjegao 21. srpnja 1923. g. To je vjerojatno datum kada je Radić u tajnosti prešao granicu s Mađarskom i postao bjegunac. Dakle 19. srpnja 1923. g. Radić je otputovao iz Zagreba automobilom "Ford" vlasništva gospodina Josipa Predavca. Vozač ga je dovezao u Drnje u kuću obitelji Dombaj Pavla u Ločkoj ulici, br. 9 (prije br. 17.), a koja postoji i danas. U toj kući danas stanuje Pavlov unuk Franjo Dombaj s obitelji. Takav izbor napravljen je stoga što je Franjin djed Pavao Dombaj bio angažirani HSS-ovac i povjerljiva osoba užeg vodstva HSS-a (tada HRSS-a). I stoga je djed Pavao i bio uključen u Radićev bijeg. Radić je prenoćio u kući Dombajeve obitelji. I dok je on noćio, vozač je automobil vratio u Zagreb, a s njim je putovao i Pavlov sin Ignac (otac Franje Dombaja), obuvši Radićeve cipele kao znak da je Ignac pouzdana osoba koja može primiti za predsjednika Radića povjerljive podatke iz središnjice HSS-a. Prema našim informacijama s Radićem nije putovao Vlatko Maček. Ignac Dombaj drugi dan vratio se iz Zagreba vlakom i s potrebnim informacijama. Da bi se prešlo granicu s Mađarskom, trebalo je preći rijeku Dravu. Preko Drave vozila je skela prema selu Gotalovo i bila je pod nadzorom žandara, pa takav prijelaz nije dolazio u obzir. Iz tog razloga Pavao Dombaj dogovorio je s brodarima Šestakom i Antolićem prebacivanje čamcem. Iduće noći (20. srpnja) oko 23 sata krenuli su na prebacivanje preko Drave, ali zbog nazočnosti žandara na drugoj obali Drave, morali su odustati. Vraćaju se u kuću Dombajevih, gdje Radić spava još jednu noć (krevet na kojem je spavao i danas postoji, a

čuva se u Muzeju grada Koprivnice op.ur.). Međutim, drugi dan žandari preko doušnika doznaju za boravak Radića u Drnju i upadaju u kuću Dombajevih, ali djed Pavao uspijeva Radića sakriti u štagalj koji i danas postoji.

Žandari su upali iznenada u kuću Dombajevih kad je Radić bio u prednjoj sobi za spavanje, prema ulici. Oni upadaju preko hodnika u kuhinju, zatvaraju vrata kuhinje i ispituju domaćine. Za to vrijeme Dombaj Pavao kroz taj isti hodnik bježi s Radićem preko štale prema štaglju, gdje je sakrio Radića. Pavao se vrati u kuću koju su žandari pretraživali. Pretraživali su i štagalj, ali bezuspješno, jer je Radić bio dobro skriven. Konačno prijelaz preko Drave čamcem uspijeva treću noć 21./ 22. srpnja 1923. godine. Vodič do veze u koji je S. Radića konjskom zapregom iz Gotalova odvezao u Gyekenyes. U Gyekenysu (Đikinjišu) bio je Ivan Večenaj Leportina. Leportina je bio vrlo obrazovan čovjek. Završio je sjemenište i u klasičnoj gimnaziji položio malu maturu, ali se vratio u Gotalovo, gdje je nastavio seljački život. U "Đikinjišu" jedan je čovjek vidio Radića s Leportinom i javio jugoslavenskim žandarima. Nakon tih događaja i uspješnog bijega Radića, slijede hapšenja sudionika bijega. To su bili Pavao Dombaj, brodari Antolić i Šestak, Ivan Večenaj Leportina i Blažeković. Svi su otpremljeni u zatvor u Beogradu. Nakon mjesec dana svi uhapšeni bili su pušteni svojim kućama. Vrijedno je spomenuti da je nakon hapšenja Ivana Večenaja Leportine, njegova supruga Ana preko noći od straha potpuno posjedila. Nakon puštanja iz zatvora svi sudionici bijega Stjepana Radića slikali su se s jednim žandarom.

Na slici vidimo da su svi potpuno ošišani. Nažalost u ovom događaju bilo je i nečasnih ljudi, izdajica, pa su žandari brzo doznali za kretanje Radića. I danas imamo živih svjedoka koji mjerodavno tvrde da je brodara Antolić mogao biti jedan od njih. On nije bio član HSS-a i bio je jugoslavenske orijentacije, pa je tako prilikom izbora glasovao za Jeftića. Opisani bijeg Stjepana Radića bitno se razlikuje od službene verzije s Pavlekom Miškinom. Pavlek Miškina tek je 1925. g. bio na izbornoj listi za područje Ludbrega zamjenik Pavlu Dombaju, a koje izbore su izgubili.

BILJEŠKE

1. U kući Pavla Dombaja danas žive unuk Franjo i njegova djeca, praunuci Sunča Dombaj i Žarko Dombaj, te prapraunuk Pavao.
2. Ivan Večenaj Leportina i supruga Ana imali su dvije kćeri Mariju i Ivanu. Pokojna Ivana bila je supruga Stjepana Talana poznatog stočara u Goli. Od Leportinovih potomaka danas u Goli živi unuk Kruno, sin Stjepana i Ivane, i Leportinovi praunuci Krešo i Maja.

IZVORI

1. Kazivanje Franje Dombaja, unuka Pavla Dombaja iz Drnja
2. Kazivanje Leportinovog unuka Krune Talana iz Gole
3. Kazivanje slikara, pisca, pjesnika i povjesničara Ivana Večenaja Tišljarovog iz Gole
4. Kazivanje slikara Nikole Večenaja Leportinova iz Koprivnice.
5. Kazivanje Ivana Petrovića iz Gotalova.

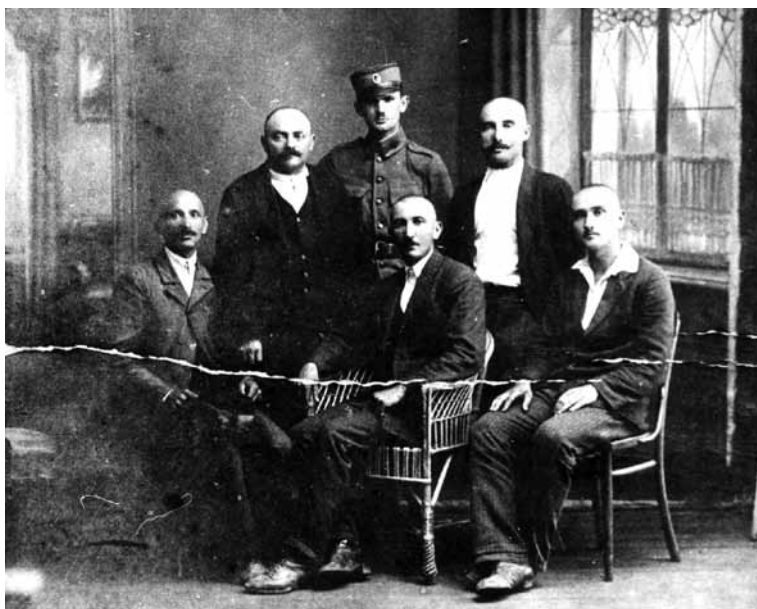
Hvala svima.

DODATAK

Iz političke biografije Stjepana Radića

Smatram da bi ovdje opisan događaj bijega Stjepana Radića iz monarhističke velikosrpske države (SHS-Jugoslavije) bio presiromašan bez podataka iz Radićevog političkog života.

Stjepan Radić rođen je 11. srpnja 1871. g. u Hrvatskoj Posavini u Trebarjevu Desnom, na obali rijeke Save. Umro je u Zagrebu 8. kolovoza 1928. g. poslije teškog ranjavanja 20. lipnja 1928. g. u atentatu u beogradskoj skupštini. Zbog svojih domoljubnih stavova bio je proganjan od gimnazijskih dana. U Zagrebu je isključen iz 7. razreda gimnazije pa je privatno polagao maturu u Karlovcu. Zbog javnog napadaja na bana Khuena Hedervarya 1893. g. osuđen je na četiri mjeseca zatvora. Zbog spaljivanja mađarske zastave prilikom posjete cara Franje Josipa I. Zagrebu 1895. g. ponovno je suđen na četiri mjeseca zatvora. U Pragu je nastavio studij prava, ali ubrzo je bio isključen, a jednako tako i iz peštanskog sveučilišta. Ovim progonom onemogućen mu je studij na čitavom području Austro-Ugarske monarhije. Od 1897. do 1899. g. boravio je u Parizu gdje je završio Višu političku školu. Po povratku u Zagreb postao je glavni urednik časopisa "Hrvatska misao". S bratom Antunom osnivač je Hrvatske pučke seljačke stranke (HPSS) 1904. g. Ponovno je bio u zatvoru 1912. g. i to treći i zadnji put za Austro-Ugarske monarhije. Kao republikanac borio se legalistički, miroljubivo i demokratski preko parlamenta (Sabora i Skupštine) i svoje stranke, preimenovane 4. prosinca 1918. g. u Hrvatsku republikansku seljačku stranku (HRSS), za suverenu republiku Hrvatsku u federalnom (konfederalnom) sastavu države južnih Slavena. Kao saborski zastupnik bio je u sastavu 28 članova Narodnog vijeća koje je u ime Hrvatskog sabora pregovaralo o ujedinjenju s ostalim južnoslavenskim narodima, ali bez ovlasti izvršenja ujedinjenja. Narodno vijeće bilo je sastavljeno od nespособnih, lakoumnih i naivnih hrvatskih političara na čelu sa Antom Pavelićem, zubarom, s kojim je grupa srpskih političara okupljenih oko Svetozara Pribičevića zastupajući velikosrpske interese vješto manipulirala. Stjepan Radić bio je jedina svjetla točka u Narodnom vijeću i upozoravao na nepromišljene aktivnosti go-

U ateljeu "Makart" u Koprivnici napravljena je ova fotografija raštanata sa žandarom nakon puštanja iz zatvora u Beogradu 1923.god., s lijeva na desno stoje: Pavao Dombaj, žandar, Antolić, s lijeva na desno sjede: Blažeković, Šestak, IvanVečenaj Leportina

Kuća Pavla Dombaja u Drnju u kojoj je boravio Stjepan Radić 1923. godine

voreći da se ne ide u Beograd kao “guske u maglu” i jedini od Narodnog vijeća nije ni išao u Beograd. Umjesto njega postavljena je zamjena i 28 “zabludjelih duša” otišli su 27. studenoga 1918. g. srpskom kralju-regentu Aleksandru Karađorđeviću s “Adresom” (akreditivima) te 1. prosinca potpisali ujedinjenje, a za što nisu imali ovlasti Hrvatskog sabora. Središnji odbor HRSS-a 8. ožujka 1919. g. donosi rezoluciju koja počinje: *“Hrvatski građani ne priznaju tzv. Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca pod dinastijom Karađorđevića, jer je ova kraljevina proglašena izvan Hrvatskog sabora i bez svakog mandata naroda Hrvatskog”*. Narodno vijeće imenovano od Hrvatskog sabora potpisom ujedinjenja u Beogradu ukinulo je Hrvatski sabor i napravilo veleizdaju. Kralj i vlada u Beogradu 3. srpnja 1920. g. ukidaju instituciju hrvatskog bana i uvode političku funkciju Kraljevskog pokrajinskog namjesnika i tako brišu posljednje tragove hrvatske državnosti koja je trajala od srednjeg vijeka. Svetozar Pribičević kao ministar unutrašnjih poslova 25. ožujka 1919. g. hapsi Radića koji ostaje u zatvoru do 27. veljače 1920. g. kada ga oslobađa ban Matko Laginja. Bili su to najteži, gotovo sudbonosni Radićevi dani jer tada su žandari mogli bez Suda bilo koga držati u zatvoru. Batinanje je bilo zakonom određeno. O batinanju Radića na smrt, svjedoči srpski političar Momčilo Ivanić: *“Tukao ga je komesar Sokolović i Miloš Momirović, onda gradski kapetan. Ovaj drugi mi je to lično pripovedaao. Rekao mi je da se čudi kako je Radić uopšte ostao živ od batina, jer ga je podnarednik tako mučio i zlostavljao da su verovali da ne će ostati na životu...”* Nakon što ga je ban Laginja 27. veljače 1920. g. oslobodio, dakle nakon 11,5 mjeseci žandarskog zatvora bez suda uslijedilo je za 20 dana ponovno hapšenje i nakon pet mjeseci istražnog zatvora Radić je bio osuđen na dvije i pol godine robije. O tome je svjedočio ban Laginja: *“...da je kralj Aleksandar još 1920. g. bio na čisto s činjenicom da Radića treba likvidirati.”* Koliko kralj nije volio Radića radi njegovog republikanizma govori i njegova izjava: *“Ili moja ili njegova glava...dok sam ja na odgovornom mjestu!”*

Za službenu srpsku politiku Hrvatska je bila okupirani teritorij koji je pripadao Srbiji kao ratni plijen s obzirom da je Srbija bila na pobjedničkoj strani. U Hrvatskoj su uvedeni srpski vojni zakoni za okupirana područja. Stjepan Radić bio je 1920. g. član beogradskog parlamenta-skupštine sa 50 HSS-ovih zastupnika i imao je zastupnički imunitet, ali monarhistički režim tu činjenicu nije poštivao. Na drugim parlamentarnim izborima 18. ožujka 1923. g. HRSS je dvostruko uvećala broj pristalica i dobila 70 poslaničkih mjesta. Beogradski vlastodršci zaprepášteni, smišljaju osvetu, ukidanje imuniteta i hapšenje Radića. Za tu odluku ubrzo Radić doznaje i bježi preko mađarske granice u inozemstvo, a što je opisano u ovom naslovu. Posjetivši Beč, Pariz i London Radić je razočaran te se uvjerio da moćnici nalaze svoj interes u državi SHS, odnosno Srbiji. Od Engleza i Francuza to je mogao i očekivati jer su oni takav savez zamislili i ostvarili. Englezi, masoni pravovremeno su pozvali Aleksandra Karađorđevića u

London i memorandumom od 31. ožujka 1916. g. odlučno zahtijevali i obavezali ga da ujedini južne Slavene oko Srbije. On je memorandum potpisao i uz njihovu podršku to i ostvario. Sve ostalo, Jugoslavenski odbor, Narodno vijeće i Jugoslavenski klub u Beču bilo je kazališna predstava u režiji Engleza. Radić se uputio u Moskvu gdje je dobio formalnu podršku i gdje je HRSS učlanio u "Međunarodni seljački savez", što je prihvatilo i vodstvo stranke. Po povratku u domovinu 12. kolovoza 1924. g. Radić i HRSS bili su optuženi da su postali članovi 3. internacionale (komunističke) i da im treba zabraniti rad, odnosno treba ih raspustiti primjenom *Obznanе* kao i protiv komunista. Stjepan Radić bio je ponovno u zatvoru. Nakon mjesec dana zatvora 8. prosinca 1925. g. provedeni su treći parlamentarni izbori na kojima HRSS dobiva još više glasova. U Beogradu shvaćaju ozbiljnost situacije i kralj šalje dr. Ante Trumbića s porukom Radiću o slobodnom djelovanju HRSS-a, ako se stranka i on odreknu republikanizma i priznaju monarhiju. Takvu izjavu treba dati u Narodnoj skupštini njegov sinovac Pavao Radić. Stjepan Radić alternative nije imao, jer u protivnom prijetio je zatvor od deset godina i raspuštanje HRSS-a. Zastupnik Pavao Radić učinio je kako su vlastodršci tražili i vodstvo HRSS-a bilo je pušteno iz zatvora, a Stjepan Radić postaje ministar prosvjete. No, nakon šest mjeseci bio je opet u opoziciji. Radić nastavlja s parlamentarnim aktivnostima i posebno se okomio na korupciju ističući HRSS-ovo mirotvorno republikanstvo u traženju hrvatskog suvereniteta. Beogradski režim s kraljem Aleksandrom odlučuje ubiti Radića. To se i zbililo 20. lipnja 1928. g. usred parlamenta u Beogradu kada je poslanik vladine (srpske) radikalne stranke i dvorski agent "Bele Ruke" velikosrbini Puniša Račić pucao i ubio zastupnike HRSS-a dr. Đuru Basaričeka i Pavla Radića. Dr. Ivan Pernar i Ivan Granža iako teško ranjeni preživjeli su atentat. Stjepan Radić bio je teško ranjen i umro je od posljedica ranjavanja. Suđenje atentatoru bila je sudska lakrdija, a također i presuda i zatvor.

LITERATURA

1. Opća enciklopedija, Leksikografski zavod, Zagreb, 1980.
2. Zvonimir Kulundžić, Atentat na Stjepana Radića, Stvarnost, Zagreb, 1967.
3. Josip Horvat, Politička povijest Hrvatske (1918.-1929.), Tipografija, Zagreb, 1938.
4. Ivan Meštrović, Uspomene na političke ljude i događaje, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.
5. Emil Čič, Povijest hrvatskih neprijatelja, autorska naklada, Zagreb, 2002.
6. Dragutin Pelikan, Slatina u vjetrovima povijesti, Slatina, 1997.